

ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОТЕРПІЛОГО ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ЯВКИ ЗА ВИКЛИКОМ ДО СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА, СЛІДЧОГО СУДДІ ЧИ СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

PROCEDURAL RESPONSIBILITY OF A VICTIM FOR EVASION TO APPEAR WHEN SUMMONED TO INVESTIGATOR, PROSECUTOR, INVESTIGATING JUDGE OR COURT IN CRIMINAL PROCEEDINGS

**Павловська Л.В.,
к.ю.н., доцент,**

*доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті розглядаються проблеми процесуальної відповідальності потерпілого у кримінальному провадженні. Розглянуто особливості процесуальної відповідальності потерпілого за ухилення від явки за викликом до органів досудового розслідування і суду. Встановлено, що єдиним заходом кримінально-процесуальної відповідальності за вказане правопорушення є накладення грошового стягнення, розмір якого визначається судом в межах процесуального законодавства.

Ключові слова: кримінально-процесуальна відповідальність, потерпілий, процесуальне правопорушення, грошове стягнення.

В статье рассматриваются проблемы процессуальной ответственности потерпевшего в уголовном производстве. Рассмотрены особенности процессуальной ответственности потерпевшего за уклонение от явки по вызову в органы предварительного расследования и суда. Установлено, что единственной мерой уголовно-процессуальной ответственности за указанное правонарушение является наложение денежного взыскания, размер которого определяется судом в пределах процессуального законодательства.

Ключевые слова: уголовно-процессуальная ответственность, потерпевший, процессуальное правонарушение, денежное взыскание.

The current Criminal Procedure Code of Ukraine finally secured a victim as a separate and independent participant in the criminal proceedings, which is endowed with certain procedural status. Despite the dispositive rights of the victim in the proceedings of its procedural status and procedural obligations arising, he should perform in any case. As a result of failure or improper performance of its procedural obligations victim it can be brought to criminal procedural justice.

The Criminal Procedure Act establishes the obligation of Ukraine victim come to call the investigator, prosecutor, investigator, judge or court and in failing to timely arrival – inform in advance, specifying the reasons for the inability to arrival. Upon committing to victims of criminal procedural violations – no-call to the prosecutor or the investigating judge or court sanction applied to him in the form of imposing monetary penalties. The order making a decision on its imposition and the amount of the penalty will depend on exactly who – pre-trial investigation or court challenge made victim. Investigative judge or court must determine whether there has been willful or reckless evasion victim to appear when summoned. To this end, the investigating judge or court can be given any information that can confirm the failure of his victims' duty. Such information may be obtained by interviewing relatives, neighbors or acquaintances. The most common evidence of non-appearance is confirmed by the fact that the real victim delivery of summons with due notice of the time and place of arrival, certified by his signature.

The first important procedural action that must make in deciding whether the imposition of monetary penalties is the identification and proof of procedural violations. Setting absence of valid reasons for which the victim was unable to call, will be the main factor for recognizing committing procedural violations and application of sanctions in the form of imposing monetary penalties. The only type of event procedural criminal responsibility for specified procedural violation is the imposition of monetary penalties, the amount of which is determined by the court within the prescribed procedural law.

Key words: criminal procedural responsibilities, victim procedural violations, monetary penalty.

Чинний КПК України остаточно закріпив статус потерпілого як окремого і самостійного учасника кримінального провадження, який наділений певним процесуальним статусом. Незважаючи на диспозитивний характер прав потерпілого у провадженні, з його процесуального статусу випливають й процесуальні обов'язки, які він повинен виконувати у будь-якому випадку. У результаті невиконання чи неналежного виконання потерпілим своїх процесуальних обов'язків він може бути притягнутий до кримінально-процесуальної відповідальності, дослідження особливостей якої й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є аналіз особливостей кримінально-процесуальної відповідальності потерпілого за неприбуття на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду у кримінальному провадженні.

Незважаючи на висвітлення проблеми кримінально-процесуальної відповідальності у працях А. С. Барабаша, Г. Н. Вітрової, М. А. Громова, П. С. Елькінд, Ю. А. Козуленкова, З. Ф. Ковриги, Д. А. Ліпінського, Я. О. Мотовилова, В. М. Корнукова та ін., особливості кримінально-процесуальної відповідальності сторін та інших учасників кримінального провадження, у т. ч. й потерпілого, є малодослідженими.

Кримінальний процесуальний закон України визначає обов'язки потерпілого у провадженні (ст. 57 КПК України). Зокрема у п. 1 ст. 57 КПК України закріплений обов'язок потерпілого прийти за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – повідомити про це завчасно, вказавши причини неможливості прибуття.

За фактом вчинення потерпілим кримінально-процесуального правопорушення – неприбуття за викликом до слідчого, прокурора чи слідчого судді чи суду до нього застосовується санкція у вигляді накладення грошового стягнення, що передбачається ст. 139 КПК України. При цьому порядок прийняття рішення про його накладення та розмір такого стягнення буде залежати від того, хто саме – орган досудового розслідування чи суд, здійснив виклик потерпілого [1, с. 112]. Так, у разі неприбуття на виклик слідчого чи прокурора мінімальний розмір грошового стягнення буде становити 0,25 розмірів мінімальної заробітної плати, а максимальний – 0,5 розмірів мінімальної заробітної плати. В свою чергу мінімальний розмір штрафу у разі неприбуття на виклик слідчого судді чи суду буде становити 0,5 розмірів мінімальної заробітної плати, максимальний – 2 розміри мінімальної заробітної плати [2].

Варто також відмітити, що, у разі виклику потерпілого, він зобов'язаний з'явитися за викликом у призначений час та місце, оскільки це є його прямим обов'язком, навіть попри те, що він володіє правом відмовитися від дачі показань чи будь-яких пояснень.

Першою важливою процесуальною дією, яку необхідно здійснити при вирішенні питання накладення грошового стягнення є виявлення та доведення факту процесуального правопорушення [3, с. 319]. Це означає, що слідчий суддя чи суд повинні з'ясувати, чи мало місце навмисне або необережне ухилення потерпілого від явки за викликом. З цією метою слідчому судді чи суду можуть подаватися будь-які відомості, які можуть підтвердити факт невиконання потерпілим його обов'язку. Наприклад, такі відомості можуть бути одержані шляхом опитування родичів, сусідів чи знайомих. Найбільш поширеним доказом ухилення від явки є підтверджений факт реального вручення потерпілому повістки з належним повідомленням про час та місце прибуття, засвідченої його підписом.

Як стверджує І. М. Ібрагімов, основним критерієм, який дозволяє визначити ступінь правомірності неявки потерпілої особи за викликом, є функціонально-процесуальна доцільність такої неявки, іншими словами – рівень співмірності необхідної і термінові явки потерпілого з реальними можливостями особи прибути на виклик, а також з об'єктивними труднощами, які унеможливають появу потерпілого в місці та в термін, що визначені у виклику [4, с. 127]. Дане твердження є досить переконливим, адже у потерпілого, як і у будь-якої людини, можуть виникнути ситуації, за яких виконання того чи іншого обов'язку стає просто неможливим. Такі ситуації повинні обов'язково враховуватися органами досудового розслідування та судом при прийнятті рішення про накладення грошового стягнення.

У зв'язку з цим, доречно буде приділити особливу увагу причинам неявки потерпілого до слідчого, прокурора чи суду.

З метою встановлення найбільш типових причин такої неявки потерпілого вченим-процесуалістом О. М. Сіверським було проведено дослідження, що здійснювалося шляхом вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування самих потерпілих. За його результатами було визначено, що 25 % потерпілих не прибували за викликом через неповідомлення (неналежне повідомлення) про необхідність такої явки, 25 % – через наявність хвороби, 50 % вказували на інші причини, серед яких були: перебування у відрядженні, догляд за дитиною, інвалідом, віддаленість проживання та ін. Крім цього, вченим було встановлено, що великий відсоток потерпілих мають приховані причини, про які вони офіційно не повідомляють слідчого, прокурора, слідчого суддю чи суд і які б вони не змогли підтвердити документально. Як зазначали самі потерпілі, вони вказували ті причини, які передбачені у законодавстві як поважні. Наслідком цього були випадки прийняття слідчим суддею, судом рішень про звільнення потерпілих від накладення грошового стягнення за неявку на підставі причин, які хоча і визнавалися поважними, але не були істинними причинами неприбуття [5, с. 394-396].

Як видається, будь-які причини неявки за викликом, які вказуються потерпілими, потребують детального аналізу органами досудового розслідування та судом. Такий аналіз дозволить, з одного боку, встановити реальність поважних причин і звільнити особу від необгрунтованого накладення грошового стягнення, а, з іншого боку, – застосувати даний вид санкції у повній мірі, якщо поважність причин неявки не буде доведено.

Російський процесуаліст А. А. Сеньков пропонує поділяти причини неявки потерпілого на три групи:

1. Неумисні – причини, за яких у потерпілого взагалі відсутня будь-яка інформація про необхідність прибути до слідчого, прокурора чи суду (наприклад, через неналежне повідомлення про час і місце прибуття).

2. Умисні – коли потерпілий цілеспрямовано ухиляється від явки до органу досудового розслідування чи суду.

3. Поважні – коли потерпілий вчасно повідомлений про необхідність прибути до слідчого, прокурора, суду, але не може перебороти ті обставини, які перешкоджають виконанню його обов'язку [6, с. 27].

З таким поділом погоджується С. С. Карімова, втім вона наголошує на важливості встановлення поважних причин і диференціоє їх на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних причин варто відносити всі обставини, які не залежать від волі особи: хвороба потерпілого; хвороба близьких родичів потерпілого, що обумовлює необхідність догляду за ними, за умови відсутності інших осіб, які б могли піклуватися за хворими; різні надзвичайні ситуації; перебування у відрядженні та ін. Серед суб'єктивних причин неприбуття за викликом науковець виділяє страх потерпілого через його залякування підозрюваним, обвинуваченим, але за умови, що в подальшому ним було повідомлено про факт такого залякування правоохоронним органам [7, с. 115].

Перелік поважних причин неприбуття особи на виклик, що поширюється і на потерпілого, надає ст. 138 КПК України. До них відносяться: затримання, тримання під вартою, відбування покарання, обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини); відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо; тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; несвоєчасне одержання повістки про виклик; інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик [2].

Дані обставини включені до переліку як такі, що найбільш частіше зустрічаються на практиці, а, отже, в кожному випадку при їх доведенні повинні визнаватися слідчим суддею чи судом поважними.

Не менш важливими є умисні причини, які спонукають потерпілого порушити свій процесуальний обов'язок. У юридичній літературі вони не розкриваються, однак до них необхідно відносити: правовий нігілізм, недовіру до правоохоронних органів та суду, підкуп зі сторони підозрюваного, обвинуваченого чи їх близькими, залякування потерпілого. Такі причини носять суб'єктивний характер, оскільки вони напряму залежать від волі потерпілого і його психологічних особливостей. Як кожна людина із притаманними лише їй характеристиками та переконаннями поводить себе в одній і тій же ситуації по-різному, так само і потерпілий самостійно вирішує – ігнорувати виконання свого обов'язку чи ні. Тому, якщо потерпілий має стійкі правові переконання та свою чітку позицію, він ніколи не порушить свій обов'язок.

Таким чином, встановлення відсутності поважних причин, за яких потерпілий не зміг прибути за викликом, буде виступати основним фактором для визнання вчинення ним процесуального правопорушення і застосування санкції у вигляді накладення грошового стягнення.

Другою процесуальною дією, яку необхідно здійснити після встановлення характеру причин неявки і доведення факту вчинення процесуального правопорушення, є прийняття рішення про застосування грошового стягнення і закріплення такого рішення у відповідному процесуальному акті [3, с. 319].

Якщо повідомлення про обов'язкову явку потерпілого було здійснено органами досудового розслідування, то рішення про накладення штрафу приймається слідчим суддею на підставі розгляду поданого слідчим чи прокурором клопотання або з власної ініціативи. В клопотанні обов'язково необхідно вказати обставини, за яких особа порушила обов'язок прибути за викликом, а також відо-

мості, які підтверджують невиконання даного обов'язку. Таке клопотання відповідно до ч. 1 ст. 146 КПК України, слідчий суддя повинен розглянути не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду [2].

Якщо повідомлення про явку було надіслане судом під час судового провадження, а потерпілий його проігнорував, то рішення про накладення грошового стягнення приймається за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду відразу після ініціювання питання про його накладення (ч. 2 ст. 146 КПК України) [2]. Рішення про накладення грошового стягнення на потерпілого приймається слідчим суддею або судом у формі ухвали.

Погоджуємося з позицією С. В. Давиденка, який зауважує, що для винесення відповідного рішення необхідно враховувати: наявність підтвердження отримання потерпілим повістки про виклик; його ознайомлення зі змістом повістки в інший спосіб; неявка на виклик без поважних причин; неповідомлення про причини неприбуття [8, с. 216].

За чинним КПК України застосування приводу до потерпілого, який порушив свої процесуальні обов'язки, заборонено. Однак, деякими юристами-практиками висловлюється думка про необхідність застосування такого виду заходу до потерпілого. Найбільш чітко обґрунтування такої позиції надається М. С. Пономарьовою. Вона вказує, що відсутність можливості застосовувати привід до

потерпілого вносить неясність щодо шляхів забезпечення розумності строків кримінального провадження, а також прав інших учасників у разі, якщо застосуванням заходу у вигляді накладення грошового стягнення на потерпілого не було досягнуто мети кримінального провадження. Водночас вона підкреслює необхідність застосування приводу до потерпілого з метою його явки до суду, де розглядається питання про накладення на нього грошового стягнення [9, с. 22].

Дана позиція є досить переконливою, але вона не може бути втілена на практиці, оскільки застосування приводу до потерпілого для досягнення будь-яких цілей кримінального провадження однозначно буде порушувати його права. Це пов'язано з тим, що брати участь у кримінальному провадженні і у проведенні процесуальних дій є правом, а не обов'язком потерпілого і застосування до нього примусу не допускається.

Отже, для того, щоб ухилення потерпілого від явки за викликом органів досудового розслідування чи суду було визнано процесуальним правопорушенням, необхідно встановити відсутність поважних причин такої неявки. А єдиним заходом кримінально-процесуальної відповідальності за вказане процесуальне правопорушення є накладення грошового стягнення, розмір якого визначається судом в межах, встановлених процесуальним законодавством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузовенкова Ю. А. Порядок установлення уголовно-процессуальных правонарушений, как оснований для применения денежного взыскания / Ю. А. Кузовенкова // Молодой ученый. – 2009. – № 9. – С. 110–114.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Пахолук О. С. Грошове стягнення як один із заходів забезпечення кримінального провадження / О. С. Пахолук. // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – С. 318–321.
4. Ибрагимов И. М. Роль личности потерпевшего в восстановлении и защите его прав и законных интересов в уголовном судопроизводстве / И. М. Ибрагимов // Проблемы защиты прав потерпевшего в российском уголовном процессе. – М., 2008. – С. 126–128.
5. Сіверський О. М. Явка потерпілого за викликом для проведення процесуальних дій / О. М. Сіверський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/5_2014/119.pdf.
6. Сеньков А. А. Отложение и приостановление судебного разбирательства как общие условия : автореф... дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук по спец. : 12.00.09 «уголовный процесс, криминалистика ; оперативно-розыскная деятельность» / А. А. Сеньков. – Челябинск, 2011. – 27 с.
7. Каримова С. С. Полномочие по наложению денежного взыскания должно быть предоставлено дознавателю и следователю / С. С. Каримова // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2015. – № 3. – С. 111–119.
8. Давиденко С. В. Особливості процесуального положення потерпілого при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді / С. В. Давиденко // Право і суспільство. – 2014. – № 6.1. – С. 176–182.
9. Пономарьова М. С. Актуальні питання процесуального статусу учасників кримінального провадження / М. С. Пономарьова // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1. – С. 20–25.